

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

Παραστάσεις

Πίστη στο ρόλο που παίζει κανείς

Όταν ένα άτομο παίζει έναν εντοπισμένο ρόλο, ζητάει σιωπηρά από τους θεατές του να πάρουν στα σοβαρά την εντύπωση που καλλιεργείται ενώπιόν τους. Τους ζητείται να πιστέψουν ότι ο χαρακτήρας που βλέπουν έχει όντως τις ιδιότητες που εμφανίζεται να έχει, ότι το έργο που εκτελεί θα έχει τις συνέπειες που αναμένονται απ' αυτό και ότι, σε γενικές γραμμές, τα πράγματα είναι αυτό που δείχνουν. Ευθυγραμμισμένη μ' αυτή την εντύπωση είναι και η κοινή αντίληψη ότι το άτομο δίνει την παράστασή του και στήνει το όλο θέαμα «για χάρη άλλων ανθρώπων». Χρήσιμο είναι να αρχίσουμε την πραγμάτευση των δρώμενων αναποδογυρίζοντας το ζήτημα και εξετάζοντας κατά πόσο το ίδιο το άτομο πιστεύει στην εντύπωση της πραγματικότητας που προσπαθεί να δημιουργήσει σε όσους το περιστοιχίζουν.

Στο ένα άκρο, βρίσκουμε ότι ο ερμηνευτής μπορεί να παρασύρεται εντελώς από τον ίδιο του το ρόλο· μπορεί να είναι ειλικρινά πεισμένος ότι η εντύπωση της πραγματικότητας που παρουσιάζει είναι όντως η πραγματικότητα. Όταν το κοινό του είναι κι αυτό πεισμένο με τον ίδιο τρόπο για την παράσταση που εκείνος δίνει –κι αυτή φαίνεται είναι η τυπική περίπτωση– τότε, για κείνη την ώρα τουλάχιστον, μόνο ο κοινωνιολόγος ή ο κοινωνικά δυσαρεστημένος θεατής θα έχει οποιαδήποτε αμφιβολία για την «οιονεί πραγματικότητα» αυτού που παρουσιάζεται.

Στο άλλο άκρο, βρίσκουμε ότι ο ερμηνευτής μπορεί να μην παρα-

σύρεται διόλου από το ρόλο του. Το ενδεχόμενο αυτό είναι κατανοητό, εφόσον κανένας δεν βρίσκεται σε τόσο προνομιακή θέση παρατήρησης ώστε να βλέπει πίσω από το ρόλο όσο το πρόσωπο που τον υποδύεται. Σε συνδυασμό μ' αυτό, ο ερμηνευτής μπορεί να θέλει να καθοδηγήσει τις πεποιθήσεις του κοινού του μόνο για να εξυπηρετήσει μ' αυτό το μέσο άλλους σκοπούς, χωρίς δηλαδή να έχει ως απώτερο μέλημά του τι είδους αντίληψη σχηματίζουν εκείνοι για τον ίδιο ή για την πραγματικότητα. Όταν δεν πιστεύει καθόλου στο ρόλο που υποδύεται ούτε νοιάζεται εν τέλει για τις πεποιθήσεις του κοινού του, μπορούμε να τον πούμε «κινικό», κρατώντας τον όρο «ειλικρινής» για άτομα που πιστεύουν στην εντύπωση την οποία καλλιεργούν με την παράστασή τους. Εννοείται ότι ο κινικός, με όλη την επαγγελματική του αποστασιοποίηση, μπορεί να αντλεί κάποια αντεπαγγελματική ευχαρίστηση από τη μασκαράτα του, βιώνοντας ένα είδος χαϊρέ-κακης πνευματικής επιθετικότητας επειδή είναι σε θέση να «παίζει» κατά βούληση με κάτι που το κοινό του είναι υποχρεωμένο να παίρνει στα σοβαρά.¹

Δεν υποθέτουμε βέβαια ότι όλοι οι κινικοί ερμηνευτές ενδιαφέρονται να παραπλανήσουν τα ακροατήριά τους γι' αυτό που λέγεται «ίδιον όφελος» ή προσωπικό συμφέρον. Ένας κινικός άνθρωπος μπορεί να πλανέψει τους θεατές του για το καλό τους, όπως αυτός το εννοεί, ή για το καλό του κοινωνικού συνόλου κ.λπ. Για να το δείξουμε αυτό, δεν είναι ανάγκη να ανατρεξουμε σε μελαγχολικά πεφωτισμένους πρωταγωνιστές του δημόσιου βίου, όπως ο Μάρκος Αυρήλιος ή ο Σουν Τζου. Γνωρίζουμε ότι στον τομέα των υπηρεσιών, επαγγελματίες που κατά τα άλλα είναι ειλικρινείς αναγκάζονται μερικές φορές να παραπλανούν τους πελάτες τους επειδή οι ίδιοι οι πελάτες δείχνουν να το ζητάνε με την καρδιά τους. Γιατροί που οδηγούνται στη χορήγηση πλασέμπο, βενζινοπώλες που κάνουν τη χάρη σε αγχώδεις γυναίκες οδηγούς να ελέγχουν και να ξαναελέγχουν στωικά την πίεση στα λάστιχα, υπάλληλοι υποδηματοπωλείων που πουλάνε στην πελάτισσα το παπούτσι που της κάνει, λέγοντάς της πως είναι όποιο νούμερο θέλει εκείνη ν' ακούσει – όλοι αυτοί είναι κινικοί ερμηνευτές που τα ακροατήριά τους δεν τους επιτρέπουν να είναι ειλικρινείς. Παρόμοια, φαίνεται πως ορισμένοι συμπονετικοί τρόφιμοι ψυχιατρείων ενίοτε προσποιούνται αλλόκοτα συμπτώματα έτσι ώστε οι μα-

θητευόμενες νοσοκόμες να μην υποβάλλονται διαρκώς σε μια απογοητευτικά υγιή παράσταση.² Έτσι επίσης, όταν άνθρωποι κατώτερης θέσης υποδέχονται με τον πιο πλουσιοπάροχο τρόπο επισκέπτες που είναι ανώτεροί τους, η εγωιστική επιθυμία να κερδίσουν την εύνοιά τους μπορεί να μην είναι το κύριο κίνητρο· οι κατώτεροι μπορεί να προσπαθούν διακριτικά να κάνουν τους ανώτερους να νιώσουν άνετα προσφέροντάς τους ένα ομοίωμα του κόσμου που πιστεύουν ότι εκείνοι θεωρούν δεδομένο.

Παρουσίασα δύο άκρα: ένα άτομο μπορεί να παρασίρεται από τον ίδιο του το ρόλο ή να τον αντιμετωπίζει κωνικά. Τα άκρα αυτά είναι κάτι παραπάνω από τα απλά όρια ενός συνεχούς. Καθένα δίνει στο άτομο μια θέση που έχει τις δικές της ασφαλιστικές δικλίδες και αμυντικές δυνατότητες, οπότε δημιουργείται η τάση σε όσους έχουν προσεγγίσει το έναν απ' αυτούς τους πόλους να ολοκληρώσουν το ταξίδι. Ξεκινώντας από μια έλλειψη βαθύτερης πίστης στο ρόλο του, το άτομο ενδέχεται να ακολουθήσει τη φυσική πορεία που περιέγραψε ο Παρκ:

Κατά πάσα πιθανότητα το γεγονός ότι η λέξη *πρόσωπο* σήμαινε αρχικά και *προσωπείο* δεν είναι μια απλή ιστορική σύμπτωση. Είναι μάλλον η αναγνώριση του γεγονότος ότι καθένας, παντού και πάντοτε, λίγο-πολύ συνειδητά, παίζει ένα ρόλο . . . Μέσα απ' αυτούς τους ρόλους γνωρίζουμε ο ένας τον άλλον· μέσα απ' αυτούς γνωρίζουμε τον εαυτό μας.³

Κατά μία έννοια, και στο βαθμό που το προσωπείο αυτό αντιπροσωπεύει την αντίληψη που έχουμε σχηματίσει για τον εαυτό μας —το ρόλο στον οποίον αγωνιζόμαστε να ανταποκριθούμε— τούτο το προσωπείο είναι ο πιο αληθινός μας εαυτός, ο εαυτός που θα θέλαμε να είμαστε. Στο τέλος, η αντίληψη που έχουμε για το ρόλο μας γίνεται δεύτερη φύση και αναπόσπαστο κομμάτι της προσωπικότητάς μας. Ερχόμαστε στον κόσμο ως άτομα, φτιάχνουμε χαρακτήρα και γινόμαστε πρόσωπα.⁴

Το σημείο αυτό μπορεί να αποσαφηνιστεί μ' ένα παράδειγμα από την κοινοτική ζωή του Σέτλαντ.⁵ Τα τελευταία τέσσερα-πέντε χρόνια, το τουριστικό ξενοδοχείο του νησιού βρίσκεται υπό την ιδιοκτησία και τη διεύθυνση ενός αντρόγунου αγροτικής καταγωγής. Ευθύς εξαρχής οι ιδιοκτήτες αναγκάστηκαν να παραμερίσουν τις δικές τους αντιλή-

ψεις για το πώς πρέπει να ζει κανείς τη ζωή του, παρέχοντας έναν πλήρη κύκλο μεσοαστικών υπηρεσιών και ανέσεων στο ξενοδοχείο τους. Τελευταία ωστόσο, φαίνεται ότι τα αφεντικά έχουν γίνει λιγότερο κυνικά όσον αφορά την παράσταση που στήνουν· περνούν πλέον και τα ίδια στη μεσαία τάξη και γοητεύονται όλο και περισσότερο από τον εαυτό που τους αποδίδουν οι πελάτες τους.

Άλλο παράδειγμα βλέπουμε στον νεοσύλληκτο φαντάρο που αρχικά ακολουθεί τους στρατιωτικούς τύπους προκειμένου να αποφύγει τη σωματική τιμωρία και σιγά-σιγά καταλήγει να ακολουθεί τους κανόνες για να μην ντροπιάσει τον οργανισμό στον οποίο ανήκει και να κερδίσει το σεβασμό αξιωματικών και συναδέλφων.

Όπως υποδείχθηκε, ο κύκλος της δυσπιστίας και της πίστης μπορεί να πάρει και την αντίθετη κατεύθυνση, ξεκινώντας από την εδραία πεποίθηση ή την επισφαλή φιλοδοξία για να καταλήξει στον κυνισμό. Τα ανώτερα επαγγέλματα που το κοινό αντιμετωπίζει με θρησκευτικό δέος συχνά επιτρέπουν στα νέα μέλη τους να ακολουθήσουν τον κύκλο μ' αυτή την κατεύθυνση, κι εκείνα συχνά το κάνουν, όχι επειδή στην πορεία συνειδητοποιούν ότι παραπλανούν το κοινό τους—αφού με τα συνήθη κοινωνικά κριτήρια οι ισχυρισμοί που προβάλλουν μπορεί να είναι αρκετά έγκυρα— αλλά επειδή μπορούν να χρησιμοποιήσουν αυτό τον κυνισμό ως μέσο μόνωσης του εσώτερου εαυτού τους κατά την επαφή με το κοινό. Είναι μάλιστα εύλογο να περιμένουμε ότι θα βρούμε εδώ χαρακτηριστικές σταδιοδρομίες όσον αφορά την πίστη στο ρόλο, με το άτομο να ξεκινάει από ένα συγκεκριμένο είδος εμπλοκής στην παράσταση που οφείλει να δώσει και στη συνέχεια να παλινδρομεί αρκετές φορές μεταξύ ειλικρίνειας και κυνισμού, προτού ολοκληρώσει το πέραςμα απ' όλες τις φάσεις και τα σημεία καμπής της πίστης στον εαυτό που αντιστοιχούν σ' ένα πρόσωπο της σειράς του. Έτσι, όπως φαίνεται στις ιατρικές σχολές, οι ιδεαλιστικά προσανατολισμένοι αρχάριοι φοιτητές κατά κανόνα βάζουν στην άκρη για ένα διάστημα τις ιερές τους βλέψεις. Στα δύο πρώτα έτη ανακαλύπτουν ότι θα πρέπει να αφήσουν το ενδιαφέρον τους για την ιατρική προκειμένου να αφιερώσουν όλο τους το χρόνο στην προσπάθεια να μάθουν πώς να περνούν τις εξετάσεις. Στα δύο επόμενα έτη είναι τόσο απασχολημένοι με τις ασθένειες που πρέπει να μάθουν ώστε δύσκολα δέχονται ενδιαφέρον για τους ίδιους τους ασθενείς.

Μόνο μετά το τέλος των ιατρικών σπουδών μπορούν να εκδηλωθούν πάλι τα αρχικά ιδανικά τους ως προς το ιατρικό λειτούργημα.⁶

Μολονότι αναμένουμε μια φυσιολογική ταλάντευση ανάμεσα στον κυνισμό και την ειλικρίνεια, δεν πρέπει να αποκλείσουμε το ενδεχόμενο παραμονής σ' ένα ορισμένο μεταβατικό σημείο χάρη στη δύναμη μιας μικρής ψευδαίσθησης ως προς τον εαυτό. Διαπιστώνουμε ότι μπορεί ο ερμηνευτής να ωθεί τους ακροατές του να κρίνουν τον ίδιο και την κατάσταση μ' έναν συγκεκριμένο τρόπο, επιδιώκοντας την κρίση αυτή ως υπέριστο αυτοσκοπό, έστω κι αν δεν πιστεύει εντελώς ότι αξίζει την εκτίμηση που ζητάει για τον εαυτό του ή ότι η εντύπωση της πραγματικότητας που καλλιεργεί είναι έγκυρη. Έναν άλλο τέτοιο μείγμα κυνισμού και πίστης υποδεικνύει ο Κρέμπερ καθώς πραγματεύεται το σαμανισμό:

Έπειτα, υπάρχει το καλό ζήτημα της πλάνης. Οι περισσότεροι σαμάνοι ή μάγοι-γιατροί σ' όλο τον κόσμο υποβοηθούν με κάποιες ταχυδατυουργίες το έργο της θεραπείας και ιδίως την επίδειξη δύναμης. Οι ταχυδατυουργίες αυτές είναι μερικές φορές εκούσιες· σε πολλές περιπτώσεις η επίγνωση που έχουν οι ίδιοι δεν φτάνει πιο βαθιά από το προσυνειδητό. Η στάση που κρατούν, είτε έχει υπάρξει απώθηση είτε όχι, είναι σαν να έχουν να κάνουν με ευσεβή δόλο. Οι εθνογράφοι που κάνουν επιτόπια έρευνα φαίνονται γενικά κεισμένοι ότι ακόμη και οι σαμάνοι οι οποίοι ξέρουν πως προσθέτουν κάποιο δόλο στη δράση τους πιστεύουν ταυτόχρονα στις δυνάμεις τους, και ιδίως σ' εκείνες άλλων σαμάνων: σ' αυτούς προσφεύγουν όταν οι ίδιοι ή τα παιδιά τους αρρωσταίνουν.⁷

Όψη

Χρησιμοποίησα τον όρο «παράσταση» για να αναφερθώ στην όλη δραστηριότητα ενός ατόμου που σημειώνεται κατά τη διάρκεια μιας περιόδου διαρκούς παρουσίας του μπροστά σ' ένα συγκεκριμένο σύνολο παρατηρητών και έχει κάποια επίδραση πάνω τους. Θα ήταν πρόσφορο να ονομάσουμε «όψη» εκείνο το μέρος της παράστασης του ατόμου που λειτουργεί κανονικά με τρόπο γενικό και πάγιο έτσι

ώστε να ορίσει την κατάσταση για όσους παρακολουθούν την παράσταση. Όψη είναι λοιπόν ο ορισμένου τύπου εκφραστικός εξοπλισμός που εκούσια ή ασυνείδητα χρησιμοποιείται από το άτομο κατά τη διάρκεια της παράστασής του. Προκαταρκτικά, είναι χρήσιμο να διακρίνουμε και να προσδιορίσουμε τα στοιχεία που φαίνεται να είναι τα σταθερά συστατικά της όψης.

Πρώτον, υπάρχει το «σκηνικό», που περιλαμβάνει την επίπλωση, τη διακόσμηση, τη διάταξη του χώρου και άλλα στοιχεία του φόντου που συνιστούν τη σκηνογραφία και τα σκηνικά αντικείμενα για την περίσσεια της ανθρώπινης δράσης που εκτυλίσσεται μπροστά, μέσα ή πάνω του. Ένα σκηνικό μένει κατά κανόνα ακίνητο, από γεωγραφική άποψη, οπότε αυτοί που θέλουν να χρησιμοποιήσουν ένα ορισμένο σκηνικό ως μέρος της παράστασής τους δεν μπορούν να αρχίσουν να παίζουν προτού προσέλθουν στον κατάλληλο τόπο και πρέπει να σταματήσουν προτού τον εγκαταλείψουν. Μόνο σε εξαιρετικές περιστάσεις το σκηνικό ακολουθεί τους ερμηνευτές: το βλέπουμε αυτό στις νεκρικές πομπές, στις πολιτικές παρελάσεις και στις ονειρικές συνοδείες που με το υλικό τους φτιάχνονται οι βασιλιάδες. Κατά κύριο λόγο, οι εξαιρέσεις αυτές φαίνεται να προσφέρουν μια επιπλέον προσασία σε ερμηνευτές που είναι, ή έχουν προς στιγμήν καταστεί, ιερά πρόσωπα. Τούτοι οι επιφανείς δεν πρέπει ασφαλώς να συγχέονται με τους μάλλον ανίερους ερμηνευτές της κατηγορίας των γυρολόγων, που κι αυτοί μεταφέρουν τον τόπο της δουλειάς τους μεταξύ παραστάσεων, συχνά μάλιστα επειδή εξαναγκάζονται να το κάνουν. Αν το ζήτημα είναι να έχει κανείς έναν σταθερό τόπο για το σκηνικό του, ο άρχοντας είναι ίσως υπερβολικά ιερό πρόσωπο κι ο γυρολόγος υπερβολικά ανίερο για κάτι τέτοιο.

Καθώς αναλογιζόμαστε τις σκηνογραφικές πτυχές της όψης, στο νου μας έρχεται συνήθως το καθιστικό ενός συγκεκριμένου σπιτιού και οι λιγοστοί ερμηνευτές που μπορούν να ταυτιστούν πλήρως μ' αυτό. Δεν έχουμε δώσει αρκετή προσοχή σε συναρμογές σημειακού εξοπλισμού που μεγάλα σύνολα ερμηνευτών μπορούν να θεωρούν δικές τους για σύντομα χρονικά διαστήματα. Είναι χαρακτηριστικό των δυτικοευρωπαϊκών κοινωνιών, και αναμφίβολα πηγή σταθερότητας γι' αυτές, ότι ένα πλήθος πολυτελών σκηνικών διατίθενται προς ενοίκηση σε κάθε καθωστρέπει άτομο που είναι σε θέση να τα πληρώ-

σει. Ένα παράδειγμα δίνει το ακόλουθο απόσπασμα από μια μελέτη για τους ανώτερους κρατικούς υπαλλήλους της Βρετανίας:

Σε ποιο βαθμό οι άνθρωποι που ανέρχονται στην κορυφή της δημόσιας διοίκησης υιοθετούν τον «τόνο» ή τον «αέρα» μιας τάξης άλλης απ' αυτή στην οποία γεννήθηκαν, είναι ένα ζήτημα λεπτό και δύσκολο να εξεταστεί. Η μόνη σαφής πληροφορία που μπορούμε να έχουμε σχετικά είναι τα νούμερα που αφορούν τη συμμετοχή στις μεγάλες λονδρέζικες λέσχες. Πάνω από τα τρία τέταρτα των ανώτερων αξιωματούχων της διοίκησης ανήκουν σε μία ή περισσότερες λέσχες υψηλού κύρους και αξιοσημείωτης πολυτέλειας, όπου η είσοδος και μόνο μπορεί να κοστίζει είκοσι και πλέον γκινέες και η ετήσια εγγραφή από δώδεκα ως είκοσι γκινέες. Τα εντευκτήρια αυτά είναι της ανώτερης τάξης (ούτε καν της ανώτερης μεσαίας) από την άποψη των εγκαταστάσεων και του εξοπλισμού τους, του τρόπου ζωής που ακολουθείται εκεί, της όλης ατμόσφαιρας που εκπέμπουν. Αν και πολλά από τα μέλη τους δεν θα χαρακτηρίζονταν πλούσια, μόνο ένας πλούσιος άνθρωπος θα μπορούσε χωρίς βοήθεια να παρέχει στον εαυτό του και την οικογένειά του χώρο, φαγητό και ποτό, σέρβις και άλλες ανέσεις της ζωής στο ίδιο επίπεδο μ' αυτό που θα βρει στη Union, την Travellers' ή τη Reform.⁸

Ένα άλλο παράδειγμα προσφέρουν οι πρόσφατες εξελξεις στο ιατρικό επάγγελμα, όπου βλέπουμε να γίνεται όλο και πιο σημαντική για έναν γιατρό η πρόσβαση στην περίτεχνη επιστημονική σκηνή που παρέχουν τα μεγάλα νοσοκομεία, με αποτέλεσμα όλο και λιγότεροι γιατροί να αισθάνονται ότι το σκηνικό τους είναι ένας χώρος που μπορούν να τον κλειδώσουν το βράδυ.⁹

Αν με τον όρο «σκηνικό» αναφερόμαστε στα σκηνογραφικά μέρη του εκφραστικού εξοπλισμού, μπορούμε με τον όρο «προσωπική όψη» να αναφερθούμε στα άλλα στοιχεία της, εκείνα που ταυτίζουμε πιο στενά με τον ίδιο τον ερμηνευτή και εύλογα περιμένουμε να τον ακολουθούν όπου κι αν πηγαίνει. Στα μέρη της προσωπικής όψης συγκαταλέγονται: διακριτικά θέσης ή αξιώματος· αμφίση, φύλο, ηλικία και φυλετικά χαρακτηριστικά· σωματικές διαστάσεις και παρουσιαστικό· στάση και κινήσεις του σώματος· ύψος της ομιλίας· εκφράσεις του προσώπου· και άλλα παρόμοια. Μερικοί απ' αυτούς τους φο-

ρείς μετάδοσης σημείων, όπως τα φυλετικά χαρακτηριστικά, είναι σχετικά σταθεροί και δεν μεταβάλλονται για ένα διάστημα όταν το άτομο περνάει από τη μία κατάσταση στην άλλη. Από την άλλη μεριά, κάποιοι απ' αυτούς τους σημειωτικούς φορείς είναι σχετικά ευμετάβλητοι ή παροδικοί, όπως οι εκφράσεις του προσώπου, και μπορεί να μεταβάλλονται κατά τη διάρκεια μιας παράστασης από τη μια στιγμή στην άλλη.

Μερικές φορές ενδεύονται να χωρίζουμε τα ερεθίσματα που συναπαρτίζουν την προσωπική όψη στην «εμφάνιση» και στον «τρόπο», ανάλογα με τη λειτουργία των πληροφοριών που αυτά μεταδίδουν. Μπορούμε να πούμε ότι η «εμφάνιση» αναφέρεται στα ερεθίσματα που με τη λειτουργία τους εκείνη την ώρα μάς πληροφορούν σχετικά με την κοινωνική θέση και αναγνώριση του ερμηνευτή. Μας πληροφορούν επίσης για την προσωρινή τελετουργική κατάσταση του ατόμου, αν δηλαδή επιδίδεται σε τυπική κοινωνική δραστηριότητα, σε εργασία ή σε άτυπη αναψυχή, αν γιορτάζει ή όχι μια νέα φάση στον κύκλο των εποχών ή στον κύκλο της ζωής του. Μπορούμε να πούμε ότι ο «τρόπος» αναφέρεται στα ερεθίσματα που με τη λειτουργία τους εκείνη την ώρα μάς προειδοποιούν για τον αλληλεπιδραστικό ρόλο τον οποίο προσδοκά να παίξει ο ερμηνευτής στην επερχόμενη κατάσταση. Έτσι ένας αγέρωχος, επιθετικός τρόπος μπορεί να δώσει την εντύπωση ότι ο ερμηνευτής περιμένει να είναι εκείνος που θα εγκαινιάσει τη γλωσσική αλληλεπίδραση και θα κατευθύνει την πορεία της. Ένας άτολμος, απολογητικός τρόπος μπορεί να δώσει την εντύπωση ότι ο ερμηνευτής περιμένει να ακολουθήσει την πρωτοβουλία άλλων, ή τουλάχιστον ότι μπορεί να οδηγηθεί σε μια τέτοια στάση.

Συχνά βεβαίως περιμένουμε μια συνέπεια μεταξύ εμφάνισης και τρόπου, που θα επιβεβαίωνε τις εντυπώσεις μας· περιμένουμε ότι οι διαφορές των αλληλεπιδρώντων ως προς την κοινωνική θέση θα εκφραστούν κατά κάποιο τρόπο με ομόλογες διαφορές σ' ό,τι αφορά τις προσφερόμενες ενδεξείς ενός αναμενόμενου αλληλεπιδραστικού ρόλου. Αυτός ο τύπος συνοχής της όψης αποσιπλώνεται στην ακόλουθη περιγραφή της πομπής ενός μανδαρινού μέσα από μια κινέζικη πόλη:

Ακολουθώντας σε μικρή απόσταση . . . ο πολυτελής θάκος του μανδαρινού, τον οποίο μεταφέρουν οκτώ βαστάζοι, γεμίζει τον

κενό χώρο του δρόμου. Είναι ο άρχοντας της πόλης και ουσιαστικά η ανώτατη εξουσία μέσα σ' αυτήν. Διαθέτει το ιδεώδες παρουσιαστικό του αξιωματούχου, αφού είναι μεγαλόσωμος και εντυπωσιακός στην εμφάνιση, μ' εκείνο το αυστηρό και αδιάλλακτο ύφος που υποτιθεται ότι είναι απαραίτητο σε κάθε άρχοντα ο οποίος θα ήλπιζε να κρατήσει τους υπηκόους του σε τάξη. Έχει μια αυστηρή και βλοσυρή όψη, σαν να βρίσκεται καθ' οδόν για τον τόπο της εκτέλεσης όπου θα επιβλέψει τον αποκεφαλισμό ενός εγκληματία. Αυτό είναι το στυλ που υιοθετούν οι μανδραρίνοι στις δημόσιες εμφανίσεις τους. Στη διάρκεια της πολύχρονης εμπειρίας μου, ποτέ δεν είδα κάποιον απ' αυτούς, από τον ανώτερο μέχρι τον κατώτερο σε αξίωμα, να 'χει ένα χαμόγελο στο πρόσωπο ή μια έκφραση συμπάθειας για το λαό ενόσω μεταφερόταν επισήμως μέσα απ' τους δρόμους της πόλης.¹⁰

Αλλά βέβαια εμφάνιση και τρόπος ενδέχεται να έρχονται σε αντίθεση, όπως όταν ένας ερμηνευτής που φαίνεται να είναι ανώτερης σειράς από το ακροατήριό του δρα με τρόπο απροσδόκητα εξισωτικό ή οικείο ή απολογητικό, ή όταν ένας ερμηνευτής με την αμφίεση μιας υψηλόβαθμης θέσης παρουσιάζεται σε ένα άτομο ακόμη υψηλότερου κύρους.

Πέρα από την αναμενόμενη συνέπεια μεταξύ εμφάνισης και τρόπου, περιμένουμε βέβαια να υπάρχει κάποια συνοχή μεταξύ σκηνικού, εμφάνισης και τρόπου.¹¹ Μια τέτοια συνοχή αντιπροσωπεύει έναν ιδεατό τύπο που λειτουργεί ως μέσο διέγερσης της προσοχής και του ενδιαφέροντός μας για τις εξαιρέσεις. Σ' αυτό ο μελετητής έχει τη βοήθεια του δημοσιογράφου, διότι οι εξαιρέσεις στην αναμενόμενη συνέπεια μεταξύ σκηνικού, εμφάνισης και τρόπου προσδίδουν νοστιμιά και λάμψη σε πολλές σταδιοδρομίες και τη συνακόλουθη εμπορική απήχηση σε πολλά άρθρα περιοδικών. Για παράδειγμα, ένα πορτρέτο του *New Yorker* για τον Ρότζερ Στήβενς (τον κτηματομεσίτη που μεθόδευσε την πώληση του Empire State Building) σχολιάζει το εντυπωσιακό γεγονός ότι ο Στήβενς έχει μικρό σπίτι, λιτό γραφείο κι ούτε καν επιστολόχαρτα με τυπωμένη τη στάμπα του.¹²

Προκειμένου να διερευνήσουμε πληρέστερα τις σχέσεις ανάμεσα στα διάφορα μέρη της κοινωνικής όψης, είναι χρήσιμο να συνυπολογίσουμε εδώ ένα σημαντικό χαρακτηριστικό των πληροφοριών που

μεταδίδονται απ' αυτή, δηλαδή τον αφηρημένο και γενικό χαρακτήρα τους.

Όσο εξειδικευμένος ή μοναδικός κι αν είναι ένας ρόλος, η κοινωνική του όψη, πλην ορισμένων εξαιρέσεων, δηλώνει συνήθως πράγματα που μπορούν να δηλωθούν και να προβληθούν εξίσου μέσα από άλλους, κάπως διαφορετικούς ρόλους. Για παράδειγμα, πολλά επαγγέλματα στο τομέα των υπηρεσιών προσφέρουν στους πελάτες τους μια παράσταση που φαίνεται από δραματικές ενδείξεις νεωτερισμού, καθαριότητας, επάρκειας και ακεραιότητας. Μολονότι στην πραγματικότητα αυτά τα αφηρημένα πρότυπα έχουν διαφορετική σημασία σε διαφορετικά επαγγελματικά δρώμενα, ο παρατηρητής ενθαρρύνεται να υπογραμμίσει τις αφηρημένες ομοιότητες. Αυτό αποτελεί γι' αυτόν μια εξαιρετική, αν και ενίοτε καταστροφική, διευκόλυνση. Αντί να πρέπει να διατηρεί έναν διαφορετικό τύπο προσδοκίας και ανταπόκρισης για κάθε ελαφρώς διαφορετικό ερμηνευτή και δρώμενο, μπορεί να εντάξει την κατάσταση σε μια ευρεία κατηγορία, γύρω από την οποία του είναι εύκολο να ενεργοποιήσει την πρότερη εμπειρία και τη στερεότυπη σκέψη του. Οπότε οι παρατηρητές χρειάζεται μόνο να είναι εξοικειωμένοι με ένα μικρό και άρα εύχρηστο ρεπερτόριο όψεων και να ξέρουν να ανταποκρίνονται σ' αυτές, προκειμένου να προσανατολιστούν σ' ένα μεγάλο φάσμα καταστάσεων. Έτσι, στο Λονδίνο, η τρέχουσα τάση των καπνοδοχοκαθαριστών¹³ και των υπαλλήλων αρωματοπωλείου να φορούν λευκές εργαστηριακές μπλούζες δίνει στον πελάτη να καταλάβει ότι οι λεπτές εργασίες που αναλαμβάνουν αυτοί οι άνθρωποι εκτελούνται με τον, καθιερωμένο πλέον, τυποποιημένο, κλινικό και εχέμυθο τρόπο.

Έχουμε λόγους να πιστεύουμε ότι η τάση να παρουσιάζεται ένα μεγάλο φάσμα διαφορετικών ρόλων πίσω από ένα μικρό φάσμα όψεων αποτελεί φυσική εξέλιξη της κοινωνικής οργάνωσης. Αυτό υποδεικνύει ο Ράντκλιφ-Μπράουν όταν ισχυρίζεται ότι ένα «περιγραφικό» σύστημα συγγένειας, που αποδίδει μία μοναδική θέση σε κάθε πρόσωπο, μπορεί να είναι λειτουργικό για πολύ μικρές κοινότητες, αλλά, καθώς ο αριθμός των προσώπων μεγαλώνει, η κατάταξη σε *κλαν* καθίσταται αναγκαία διότι παρέχει ένα λιγότερο περίπλοκο σύστημα αναγνώρισης και μεταχείρισής τους.¹⁴ Βλέπουμε αυτή την τάση να αποτυπώνεται σε εργοστάσια, στρατώνες και άλλες μεγάλες κοινωνι-

κές εγκαταστάσεις. Αυτοί που τις οργανώνουν αντιλαμβάνονται ότι είναι αδύνατο να παρέχουν ειδική καφετέρια, ειδικούς τρόπους αμοιβής, ειδικά δικαιώματα διακοπών και ειδικές υγειονομικές εγκαταστάσεις για κάθε κατηγορία γραμμικών (παραγωγικών) και οριζόντιων (υποστηρικτικών) θέσεων του οργανισμού, ενώ συγχρόνως αισθάνονται ότι πρόσωπα ανόμοιοι κύρους δεν πρέπει να στοιβάζονται ή να ταξινομούνται αδιακρίτως μαζί. Ως συμβιβαστική λύση, το όλο φάσμα της ποικιλομορφίας τέμνεται σε λίγα κρίσιμα σημεία και όλοι όσοι περιλαμβάνονται σε μια δεδομένη ενότητα επιτρέπεται ή επιβάλλεται να διατηρούν την ίδια κοινωνική όψη σε ορισμένες καταστάσεις.

Μαζί με το γεγονός ότι διαφορετικοί ρόλοι μπορεί να φέρουν την ίδια όψη, πρέπει να σημειωθεί ότι μια δεδομένη κοινωνική όψη τείνει να θεσμοποιείται σύμφωνα με τις αφηρημένες στερεότυπες προσδοκίες που ενεργοποιεί και να αποκτά ένα νόημα και μια σταθερότητα πέρα από τα συγκεκριμένα έργα που συμβαίνει την ώρα εκείνη να εκτελούνται στο όνομά της. Η όψη γίνεται «συλλογική αναπαράσταση» και γεγονός καθεαυτά.

Όταν ένα δρων υποκείμενο αναλαμβάνει έναν καθιερωμένο κοινωνικό ρόλο, ανακαλύπτει συνήθως ότι έχει ήδη καθιερωθεί μια συγκεκριμένη όψη γι' αυτόν. Και είτε το αρχικό του κίνητρο για την ανάληψη του ρόλου ήταν η επιθυμία να εκτελέσει το δεδομένο έργο, είτε ήταν η επιθυμία να περιβληθεί την αντίστοιχη όψη, διαπιστώνει πως είναι υποχρεωμένος να κάνει και τα δύο.

Ακόμη, αν ο δρων αναλάβει ένα έργο που δεν είναι μόνο καινούργιο γι' αυτόν αλλά και μη καθιερωμένο στην κοινωνία, ή αν προσπαθήσει να αλλάξει το πρόσωπο υπό το οποίο προσλαμβάνεται το έργο του, μάλλον θα διαπιστώσει ότι υπάρχουν ήδη αρκετές σαφώς καθιερωμένες όψεις μεταξύ των οποίων πρέπει να διαλέξει. Έτσι, όταν σ' ένα έργο δίνεται νέα όψη, σπανίως βρίσκουμε ότι η όψη που του δίνεται είναι η ίδια νέα.

Εφόσον οι όψεις κατά κανόνα επιλέγονται, δεν δημιουργούνται, αναμενόμενο είναι να προκύπτουν προβλήματα όταν εκείνοι που εκτελούν ένα δεδομένο έργο αναγκάζονται να επιλέξουν την κατάλληλη όψη για τον εαυτό τους ανάμεσα σε αρκετές άλλες πολύ διαφορετικές. Έτσι, στους στρατιωτικούς οργανισμούς, δεν παύουν να εμφανίζονται καθήκοντα τα οποία (κατά την κοινή αίσθηση) προϋποθέ-

των υπερβολικά μεγάλη εξουσία και δεξιότητα για να εκτελεστούν πίσω από την όψη που φέρει μια βαθμίδα του προσωπικού και υπερβολικά μικρή για να εκτελεστούν πίσω από την όψη που φέρει η αμέσως επόμενη βαθμίδα στην ιεραρχία. Εφόσον τα άλματα μεταξύ των βαθμίδων είναι σχετικά μεγάλα, το έργο θα καταλήξει να φορτωθεί υπερβολικά πολλά «γαλόνια» ή υπερβολικά λίγα.

Ένα ενδιαφέρον παράδειγμα του διλήμματος που τίθεται κατά την επιλογή της κατάλληλης όψης ανάμεσα σε αρκετές άλλες όχι τόσο ταιριαστές προσφέρουν σήμερα οι αμερικανικοί οργανισμοί υγείας σε σχέση με τη διενέργεια αναισθησίας.¹⁵ Σε ορισμένα νοσοκομεία, η αναισθησία εξακολουθεί να διενεργείται από νοσοκόμες πίσω από την όψη που επιτρέπεται να φέρει μια νοσοκόμα ανεξάρτητα από τα καθήκοντα που εκτελεί – όψη που προβλέπει την τελετουργική υποταγή της στους γιατρούς και μια σχετικά χαμηλή αμοιβή. Προκειμένου να καθιερωθεί η αναισθησιολογία ως ειδικότητα για πτυχιούχους της ιατρικής, οι ενδιαφερόμενοι επαγγελματίες χρειάστηκε να υποστηρίξουν σθεναρά την ιδέα ότι η διενέργεια αναισθησίας είναι αρκετά περίπλοκο και ζωτικής σημασίας έργο ώστε να δικαιούνται όσοι το επιτελούν τις τελετουργικές και οικονομικές απολαβές των γιατρών. Η διαφορά ανάμεσα στην όψη που φέρει μια νοσοκόμα κι εκείνη που φέρει ένας γιατρός είναι πολύ μεγάλη· πολλά πράγματα που είναι αποδεκτά για νοσοκόμες θεωρούνται *infra dignitatem* [αναξιοπρεπή] για γιατρούς. Κάποιοι από τον ιατρικό κόσμο θεωρούν τη μεν νοσοκόμα μάλλον «χαμηλόβαθμη» για τη διενέργεια αναισθησίας, τον δε γιατρό μάλλον «υψηλόβαθμο»· αν ήταν καθιερωμένη μια ενδιάμεση ιεραρχική θέση μεταξύ γιατρών και νοσοκόμων, θα μπορούσε ίσως να βρεθεί μια ευκολότερη λύση στο πρόβλημα.¹⁶ Παρόμοια, εάν ο καναδικός στρατός είχε μια ενδιάμεση βαθμίδα ανάμεσα στον υπολοχαγό και το λοχαγό, δυόμισι γαλόνια αντί για δύο ή τρία, τότε οι λοχαγοί του Οδοντιατρικού Σώματος, πολλοί από τους οποίους είναι ταπεινής εθνοτικής καταγωγής, θα είχαν λάβει ένα βαθμό που, στα μάτια του στρατού, θα ήταν ίσως πιο κατάλληλος από κείνο του λοχαγού που εντέλει τους δόθηκε.

Δεν εννοώ να επιμείνω εδώ στην οπτική γωνία ενός τυπικού οργανισμού ή μιας κοινωνίας· το άτομο, κατέχοντας ένα περιορισμένο φάσμα σημειακού εξοπλισμού, είναι κι αυτό αναγκασμένο να κάνει κα-

ταχρηστικές επιλογές. Έτσι, στην αγροτική κοινότητα που μελέτησε ο συγγραφέας, οι οικοδεσπότες συχνά σηματοδοτούσαν την επίσκεψη ενός φίλου προσφέροντάς του ένα σφηνάκι σκληρού οινοπνευματώδους, ένα ποτήρι κρασί, λίγη σπιτική μύρσα ή ένα φλιτζάνι τσάι. Όσο υψηλότερη ήταν η κοινωνική σειρά ή το προσωρινό τελετουργικό κύρος του επισκέπτη, τόσο πιθανότερο ήταν να δεχτεί ένα φλιεμα πιο κοντά στο «σκληρό» άκρο του συνεχούς. Ένα πρόβλημα σχετικά μ' αυτό το φάσμα σημειακού εξοπλισμού ήταν ότι ορισμένοι αγρότες δεν ήταν σε θέση να διαθέτουν ένα μπουκάλι σκληρού οινοπνευματώδους, κι έτσι το κρασί ήταν συνήθως η έσχατη χειρονομία αβροφροσύνης στην οποία μπορούσαν να προβούν. Αλλά ίσως μια πιο συνηθισμένη δυσκολία να ήταν το γεγονός ότι ορισμένοι επισκέπτες, δεδομένης της μόνιμης και της προσωρινής θέσης τους στην κοινωνική ιεραρχία εκείνο τον καιρό, υπερέβαιναν την κλάση του ενός ποτού και υπολείπονταν εκείνης του επόμενου στη σειρά. Συχνά υπήρχε κίνδυνος να αισθανθεί ο επισκέπτης λιγάκι θιγμένος ή, από την άλλη, να σπαταληθεί ο δαπανηρός και περιορισμένος σημειακός εξοπλισμός του οικοδεσπότη. Μια παρόμοια κατάσταση προκύπτει και στις δικές μας μεσαίες τάξεις, όταν η οικοδέσποινα πρέπει να αποφασίσει αν θα χρησιμοποιήσει ή όχι τα «καλά» της ασημικά, ή τι θα ήταν πιο κατάλληλο να φορέσει, το καλύτερο απογευματινό της φόρεμα ή την πιο λιτή βραδινή της τουαλέτα.

Υποστήριξα ότι η κοινωνική όψη μπορεί να διαιρεθεί στα παραδοσιακά της μέρη, το σκηνικό, την εμφάνιση και τον τρόπο, και ότι (αφού διαφορετικοί ρόλοι μπορούν να παρουσιάζονται πίσω από την ίδια όψη) ενδέχεται να μη βρούμε τέλεια συνταιριασμένο τον συγκεκριμένο χαρακτήρα μιας παράστασης με τον γενικό κοινωνικοποιημένο μανδύα υπό τον οποίο μας εμφανίζεται. Συνυπολογίζοντας τα δύο αυτά γεγονότα, αρχίζει να αντιλαμβάνεται κανείς όχι μόνο ότι στοιχεία της κοινωνικής όψης ενός συγκεκριμένου ρόλου βρίσκονται στις κοινωνικές όψεις μιας ολόκληρης γκάμας ρόλων, αλλά και ότι ολόκληρη η γκάμα των ρόλων στους οποίους βρίσκεται ένα στοιχείο σημειακού εξοπλισμού διαφέρει από την γκάμα των ρόλων στους οποίους βρίσκεται κάποιο άλλο στοιχείο της ίδιας κοινωνικής όψης. Έτσι, μπορεί ένας δικηγόρος να μιλάει μ' έναν πελάτη του σε ένα κοινωνικό σκηνικό που χρησιμοποιεί μόνο γι' αυτό το σκοπό (ή για μια μελέτη), αλλά

τα κατάλληλα ρούχα που φοράει σ' αυτές τις περιστάσεις τα χρησιμοποιεί επίσης, το ίδιο ταιριαστά, σε δείπνο με συναδέλφους και στο θέατρο με τη γυναίκα του. Παρόμοια, οι γραφούρες που κρέμονται στους τοίχους του και το χαλί στο πάτωμά του μπορούν να βρεθούν και στο κοινωνικό περιβάλλον της κατοικίας. Φυσικά, σε εξόχως τελετουργικές περιστάσεις, σκηνικό, εμφάνιση και τρόπος μπορεί να είναι όλα τους μοναδικά και συγκεκριμένα, διαθέσιμα μόνο για ερμηνείες ενός είδους ρόλου, αλλά μια τέτοια αποκλειστική χρήση του σημειακού εξοπλισμού είναι μάλλον η εξαίρεση παρά ο κανόνας.

Δραματική πραγμάτωση

Ενώσω βρίσκεται υπό την παρουσία άλλων, το άτομο κατά κανόνα εμφυτεύει στη δραστηριότητά του σημεία τα οποία αναδεικνύουν και αποτυπώνουν με δραματικό τρόπο δεδομένα που επιβεβαιώνουν την καλλιεργούμενη εντύπωση και που αλλιώς θα παρέμεναν αφανή ή σκοτεινά. Διότι, αν πρόκειται η δραστηριότητά του να αποκτήσει κάποια σημασία για τους άλλους, θα πρέπει το άτομο να κινήσει τα νήματά της έτσι ώστε να εκφράσει κατά τη διάρκεια της αλληλεπίδρασης αυτό που θέλει να μεταδώσει. Μπορεί μάλιστα να απαιτηθεί από τον ερμηνευτή όχι μόνο να εκφράζει γενικά τις δεδηλωμένες ικανότητές του κατά τη διάρκεια της αλληλεπίδρασης, αλλά και να καταφέρει να το κάνει κάποια ελάχιστη στιγμή της. Έτσι, αν ένας διαιτητής του μπέιζμπολ θέλει να δώσει την εντύπωση ότι είναι βέβαιος για την κρίση του, πρέπει να αποφύγει εκείνη ακριβώς τη στιγμή της σκέψης χάρη στην οποία θα μπορούσε να βεβαιωθεί γι' αυτήν· πρέπει η απόφασή του να είναι ακαριαία έτσι ώστε το ακροατήριο να είναι βέβαιο ότι εκείνος είναι βέβαιος για την κρίση του.¹⁷

Μπορεί να παρατηρηθεί ότι στην περίπτωση κάποιων κοινωνικών θέσεων η δραματοποίηση δεν παρουσιάζει κανένα πρόβλημα, αφού ορισμένοι από τους ρόλους οι οποίοι είναι λειτουργικά αναγκαίοι για την ολοκλήρωση του βασικού έργου που απαιτεί η θέση είναι την ίδια στιγμή λαμπρά διαμορφωμένοι, από την άποψη της επικοινωνίας, ώστε να μεταδίδουν ζωηρά τις ιδιότητες και τα γνωρίσματα που διατείνεται ότι έχει ο ερμηνευτής. Ρόλοι όπως αυτός του πυγμάχου, του

χειρουργού, του βιολιστή και του αστυνομικού είναι χαρακτηριστικές περιπτώσεις. Οι δραστηριότητες αυτές αφήνουν τόσο μεγάλα περιθώρια δραματικής αυτοέκφρασης ώστε οι υποδειγματικοί λειτουργοί τους –είτε πραγματικοί είτε φανταστικοί– να γίνονται διάσημοι και να τους αποδίδεται εξέχουσα θέση στις εμπορικά οργανωμένες φαντασιώσεις του έθνους.

Σε πολλές περιπτώσεις ωστόσο, η δραματοποίηση της δουλειάς που κάνει κανείς αποτελεί όντως πρόβλημα. Ας παραθέσουμε το ακόλουθο παράδειγμα από μια μελέτη νοσοκομείου, όπου το απλό νοσηλευτικό προσωπικό εμφανίζεται να έχει ένα πρόβλημα το οποίο δεν αντιμετωπίζουν οι νοσηλευτές του χειρουργικού τμήματος:

Τα πράγματα που κάνει μια νοσοκόμα για ασθενείς που βρίσκονται σε μετεγχειρητική κατάσταση στον όροφο του χειρουργείου έχουν συχνά αναγνωρίσιμη σημασία, ακόμη και για ασθενείς που δεν είναι εξοικειωμένοι με νοσοκομειακές δραστηριότητες. Για παράδειγμα, ο ασθενής βλέπει τη νοσοκόμα του να αλλάζει επιδέσμους ή να φέρνει ορθοπεδικούς νάρθηκες στη σωστή τους θέση, και αντιλαμβάνεται ότι οι δραστηριότητες αυτές είναι σκόπιμες. Ακόμη κι αν η νοσοκόμα δεν μπορεί να βρίσκεται στο πλευρό του, εκείνος σέβεται τις δραστηριότητές της.

Και η απλή νοσηλευτική φροντίδα είναι ιδιαίτερα εξειδικευμένη εργασία . . . Οι διαγνώσεις του παθολόγου πρέπει να στηρίζονται σε προσεκτική παρατήρηση των συμπτωμάτων σε βάθος χρόνου, ενώ εκείνες του χειρουργού εξαστώνται περισσότερο από ορατά στοιχεία. Η έλλειψη αναγνωρισιμότητας του έργου της δημιουργεί προβλήματα στην απλή νοσηλεύτρια. Ένας ασθενής βλέπει τη νοσοκόμα του να στέκεται και να κουβεντιάζει για ένα-δυο λεπτά με τον ασθενή του διπλανού κρεβατιού. Δεν γνωρίζει ότι σ' αυτό το διάστημα εκείνη παρατηρεί το βάθος της αναπνοής του και το χρώμα ή τον τόνο του δέρματός του. Νομίζει ότι απλώς τον επισκέπτεται. Το ίδιο, αλίμονο, νομίζει και η οικογένεια του ασθενούς, που μπορεί επομένως να θεωρήσει ότι αυτές οι νοσοκόμες δεν είναι και πολύ σπουδαίες. Αν η νοσοκόμα περάσει περισσότερο χρόνο στο διπλανό κρεβάτι απ' ό,τι στο δικό του, ο ασθενής μπορεί να αισθανθεί μειωμένος . . . Οι νοσοκόμες «χασομεράνε», εκτός κι αν τρέχουν πάνω κάτω κάνοντας κάτι ορατό, όπως μια υποδεσμική ένεση.¹⁸

Παρόμοια, ένας επιχειρηματίας στον τομέα των υπηρεσιών μπορεί να δυσκολεύεται να δραματοποιήσει αυτό που πραγματικά προσφέρεται στους πελάτες του, διότι οι τελευταίοι δεν είναι σε θέση να «δουν» τα λειτουργικά έξοδα της παρεχόμενης υπηρεσίας. Τα γραφεία τελετών πρέπει επομένως να χρεώσουν πολύ ακριβά το πιο περιόπτο προϊόν τους — μια κάσα που έχει μετατραπεί σε φέρετρο — διότι πολλά από τα υπόλοιπα έξοδα μιας κηδείας είναι τέτοια που δεν μπορούν εύκολα να δραματοποιηθούν.¹⁹ Οι έμποροι επίσης διαπιστώνουν ότι πρέπει να βάλουν ψηλές τιμές σε πράγματα που δείχνουν ακριβά από τη φύση τους, προκειμένου να αποζημιωθεί η επιχείρηση για άλλα όντως δαπανηρά, όπως οι ασφάλειες, οι περίοδοι αναδουλειάς κ.λπ., που ποτέ δεν εμφανίζονται στα μάτια των πελατών.

Το πρόβλημα με τη δραματοποίηση της δουλειάς δεν περιορίζεται στην ανάγκη να κάνει κανείς ορατά τα αόρατα έξοδα. Συχνά η δουλειά που πρέπει να γίνει από κείνους που καταλαμβάνουν ορισμένες ιεραρχικές θέσεις είναι τόσο φτωχά σχεδιασμένη ως έκφραση ενός επιθυμητού νοήματος ώστε, για να δραματοποιήσουν το χαρακτήρα του ρόλου τους, χρειάζεται να εκτρέψουν σ' αυτή την κατεύθυνση ένα σεβαστό μέρος της ενέργειάς τους. Κι αυτή η δραστηριότητα που εκτρέπεται προς την επικοινωνία συχνά απαιτεί διαφορετικές ιδιότητες από κείνες που δραματοποιούνται. Έτσι, για να επιπλώσει το σπίτι του με τρόπο που να εκφράζει απλότητα, ηρεμία και αξιοπρέπεια, ο ιδιοκτήτης μπορεί να χρειαστεί να τρέξει σε δημοπρασίες, να παζαρέψει με αντικείμενα και να πάρει σβάρνα όλα τα τοπικά μαγαζιά για να βρει τις κατάλληλες ταπετσαρίες και κουρτίνες. Για να μιλήσει στο ραδιόφωνο σ' ένα τόνο που να ακούγεται αυθεντικά ανεπίσημος, αυθόρμητος και χαλαρός, ο ομιλητής μπορεί να πρέπει να σχεδιάσει το λόγο του με επίπονη φροντίδα, δοκιμάζοντας τη μία φράση μετά την άλλη, έτσι ώστε να ακολουθεί το περιεχόμενο, το λεκτικό, το ρυθμό και το τέμπο της καθημερινής ομιλίας.²⁰ Παρόμοια, ένα μοντέλο του *Vogue*, με το ντύσιμο, τη στάση του σώματος και την έκφραση του προσώπου της, κατορθώνει να αποδώσει εκφραστικά την εικόνα μιας καλλιεργημένης γυναίκας η οποία κατανοεί το βιβλίο που έχει στο χέρι της — αλλά όσοι μπουν στον κόπο να εκφραστούν τόσο άψογα θα ανακαλύψουν πως δεν τους μένει και πολύς χρόνος για διάβασμα. Όπως γράφει ο Σαρτρ: «Ο προσεκτικός μαθητής που θέλει να είναι προσεκτικός στην

τάξη, με τα μάτια καρφωμένα στο δάσκαλο και ορθάνοιχτα τ' αυτιά, εξαντλείται τόσο πολύ παίζοντας τα ρόλο του προσεκτικού που καταλήγει να μην ακούει τίποτα πια». ²¹ Κι έτσι συχνά τα άτομα βρίσκονται μπροστά στο δίλημμα: έκφραση ή δράση. Εκείνοι που έχουν το χρόνο και το ταλέντο για να εκτελέσουν σωστά ένα έργο μπορεί, γι' αυτό ακριβώς, να μην έχουν το χρόνο ή το ταλέντο να κάνουν φανερό ότι το εκτελούν σωστά. Ας σημειωθεί ότι ορισμένοι οργανισμοί επιλύουν αυτό το δίλημμα αναθέτοντας επίσημα τη λειτουργία της δραματοποίησης σ' έναν ειδικό που θα ξοδέψει χρόνο για να εκφράσει το νόημα του έργου, χωρίς να ξοδέψει καθόλου χρόνο για να το πραγματοποιήσει.

Αν αλλάξουμε για μια στιγμή το πλαίσιο αναφοράς και στρέψουμε την προσοχή μας από ένα συγκεκριμένο δρώμενο στα άτομα που το παρουσιάζουν, μπορούμε να παρατηρήσουμε κάτι ενδιαφέρον σχετικά με τον κύκλο των διαφόρων ρόλων που ερμηνεύει κάθε ομάδα ή κατηγορία ατόμων. Όταν εξετάζουμε μια ομάδα ή κατηγορία, βλέπουμε ότι τα μέλη της τείνουν να επενδύουν προσωπικά κυρίως σε ορισμένους ρόλους, δίνοντας λιγότερη έμφαση στους άλλους που επίσης ερμηνεύουν. Έτσι ένας επαγγελματίας μπορεί να υιοθετεί πρόθυμα έναν πολύ σεμνό ρόλο στο δρόμο, στα μαγαζιά ή στο σπίτι του, αλλά στην κοινωνική σφαίρα όπου επιδεικνύει την επαγγελματική του δεινότητα τον ενδιαφέρει πολύ να δίνει μια καλή παράσταση. Οργανώνοντας τη συμπεριφορά του ενόψει μιας τέτοιας παράστασης, δεν τον απασχολεί τόσο ο πλήρης κύκλος των διαφόρων ρόλων που ερμηνεύει, αλλά μόνο εκείνος από τον οποίο απορρέει η επαγγελματική του υπόληψη. Ως προς αυτό το ζήτημα, ορισμένοι συγγραφείς προχώρησαν στη διάκριση ανάμεσα σε ομάδες με αριστοκρατικά ήθη (όποια κι αν είναι η κοινωνική τους θέση) και ομάδες μεσοαστικού χαρακτήρα. Το αριστοκρατικό ήθος, όπως έχει λεχθεί, ενεργοποιεί όλες τις ελάχιστονες δραστηριότητες της ζωής που μένουν έξω από τις σοβαρές ειδικεύσεις άλλων τάξεων και μπολιάζει αυτές τις δραστηριότητες με μια έκφραση ισχυρού χαρακτήρα, δύναμης και ανώτερης σειράς.

Μέσα από ποιες σημαντικές επιτεύξεις διδάσκεται ο νεαρός ευγενής να υποστηρίζει την αξία της σειράς του και να κάνει τον εαυτό του αντάξιο εκείνης της ανωτερότητας απέναντι στους συμπολίτες του στην οποία εξυψώθηκαν με την αρετή τους οι πρόγο-

νοί του; Είναι άραγε μέσα από τη γνώση, τη φιλοπονία, την εγκαρτέρηση, την αυταπάρνηση ή οποιαδήποτε άλλη αρετή; Καθώς όλα του τα λόγια κι όλες του οι κινήσεις παρακολουθούνται, μαθαίνει να δίνει την καθιερωμένη προσοχή σε κάθε περίπτωση της καθημερινής συμπεριφοράς και ασκείται στην εκτέλεση όλων ετούτων των μικρών καθηκόντων όπως ακριβώς πρέπει. Καθώς αντιλαμβάνεται πόσο τον παρατηρούν και πόσο ευνοϊκά διατεθειμένοι είναι οι άνθρωποι απέναντι σε όλες του τις κλίσεις, ενεργεί, και στις πλέον αδιάφορες περιστάσεις, μ' εκείνη την ελευθερία και την εξαρση που είναι φυσικό να του εμπνέει αυτή η σκέψη. Ο αέρας του, ο τρόπος του, η στάση του, όλα μαρτυρούν την κομψή και εκλεπτυσμένη εκείνη αίσθηση της ίδιας του της ανωτερότητας, στην οποία δύσκολα φτάνουν όποιοι έχουν γεννηθεί σε κατώτερη σειρά. Αυτή είναι η τέχνη με την οποία σκοπεύει να κάνει τους ανθρώπους να υποταχθούν πιο εύκολα στην εξουσία του και να καθοδηγήσει τις κλίσεις τους κατά την ευχαρίστησή του· κι εδώ σπανίως απογοητεύεται. Αυτή η τέχνη, υποστηριζόμενη από την κοινωνική σειρά και την υπεροχή, είναι, υπό κανονικές συνθήκες, αρκετή για να κυβερνήσει τον κόσμο.²²

Αν υπάρχουν όντως τέτοιοι βιρτουόζοι, θα αποτελούσαν μια ομάδα πρόσφορη για τη μελέτη των τεχνικών με τις οποίες η δραστηριότητα μετατρέπεται σε θέαμα.

Εξιδανίκευση

Αναφέρθηκε προηγουμένως ότι η ερμηνεία ενός εντοπισμένου ρόλου προβάλλει μέσω της όψης της κάποιες μάλλον αφηρημένες αξιώσεις απέναντι στο κοινό, αξιώσεις που είναι δυνατόν να παρουσιάζονται σ' αυτό και κατά την ερμηνεία άλλων ρόλων. Αυτός είναι ο ένας τρόπος με τον οποίο «κοινωνικοποιείται» ένα δράσιμο, πλάθεται δηλαδή και τροποποιείται ώστε να ταιριάζει στις αντιλήψεις και τις προσδοκίες της κοινωνίας μέσα στην οποία παρουσιάζεται. Θα ήθελα να εξετάσω εδώ άλλη μία σημαντική πλευρά αυτής της διαδικασίας κοινωνικοποίησης – την τάση των ερμηνευτών να δίνουν στους παρατηρητές τους μια εντύπωση εξιδανικευμένη με πολλούς και διάφορους τρόπους.

Η ιδέα ότι μια παράσταση παρουσιάζει μια εξιδανικευμένη απο-